

Magtudøvelse i klinisk praksis

The use of power in clinical practice

► We do not use the term 'power' in a negative or destructive sense but as a basic condition in society, and a necessity in a structured community. However, in situations where conflicts of values are present the use of power can have a negative impact on the persons involved.

Situations involving conflicts of values and the use of power exist in the primary as well as in the secondary health care sector. These conflicts arise typically in the daily contact between professionals and the recipients of health care.

Keywords:

conflict of values, power, social interaction, professionals, clinical practice

Sonja Møgelsvang & Annemarie Dalsgaard

Magtudøvelse

■ Denne artikel sætter fokus på mødet mellem professionelle omsorgsudøvere og omsorgsmodtagere. Formålet er at beskrive mellemmenneskelige og strukturelle forhold i mødet mellem professionelle og omsorgsmodtagere, konsekvenserne af mødet og skabe debat på området blandt professionelle omsorgsudøvere. De fire forskellige typer møder, som en kvalitativ undersøgelse afdækkede, præsenteres.

Undersøgelsens resultater kan overføres til møder generelt, hvor der findes asymmetriske magtforhold.

De fire typer møder er:

1. Det konfronterende møde
2. Det flygtige møde
3. Det engagerede møde
4. Det negligerende møde.

De fire typer møder repræsenterer hver især karakteristiske, men også forskellige billeder af mødet mellem omsorgsmodtagere og omsorgsudøvere.

Om undersøgelsen

Undersøgelsen er foretaget i en boenhed for udviklingshæmmede unge med et tværfagligt team som pleje/behandlingsgruppe. Da vi var interesserede i at undersøge, hvordan unge oplevede fænomener i hverdagen i den sociale interaktion med personalet, valgte vi den fænomenologiske tilgang og dermed den kvalitative metode (1).

Det empiriske materiale bygger på feltstudier og etnografiske interviews over et forløb på tre uger, hvor begge forfattere var til stede alle dage på forskellige tider af døgnet. Feltstudiet er en antropologisk inspireret metode, hvor forskeren deltager i det sociale fællesskab, der kendetegner praksis (2).

For at få indsigt i hverdagslivet og for at forstå værdier og magtrelationer mellem de udviklingshæmmede unge og det tværfaglige personale antog vi udelukkende de unges perspektiv. Fokus var samværsformer, social interaktion/relation, værdier, roller og magt.

Vi skelner mellem begreberne interaktion og

relation, idet interaktion henviser til selve samspillet mellem to parter i her og nu-mødet. Det drejer sig om det, der umiddelbart kommer til syne via kommunikation og samhandel. Interaktionen kan blive betydningsfuld og danne grundlag for en relation.

Relation forstås som en dybere kontakt mellem to parter, og der ses et unikt samspil i en konkret social situation. Der er først tale om en relation, når den ene „får øje på“ den anden part (3).

Data blev fortolket med udgangspunkt i den teoretiske referenceramme bestående af det socialkonstruktivistiske perspektiv repræsenteret ved P. Berger & T. Luckman samt E. Goffman og M. Foucault. Dette afsæt gav os et skærpet fokus på værdimæssige konflikter og magt af betydning for interaktionen/relationen i det direkte møde mellem de involverede parter.

I bearbejdningen af data undersøgte vi følgende felter:

- Kendetegn ved interaktionen/relationen
- Parternes roller
- Mødets udfald
- Konsekvenser for de direkte involverede parter og for stedet.

De fire felter fandt vi egnede, når vi skulle sammenligne møderne og derved tydeliggøre forskelle og ligheder. Møderne fremstår meget forskellige, men der ses også væsentlige fællestræk.

Den teoretiske referenceramme i undersøgelsen omfatter tre områder: Symbolsk interaktionisme, hvor det centrale er mennesker i ansigt til ansigt-mødet (4). Vi refererer endvidere til det socialkonstruktivistiske perspektiv, hvor den sociale virkelighed opfattes som en symbolsk struktureret og fortolket virkelighed (5). Endelig bevæger vi os på det overordnede niveau via funktionalismen, som vi finder egnet til at belyse strukturerne i det gennemregulerede moderne samfund (6).

De fire møder

De fire møder er konstrueret ud fra utallige observationer af møder mellem professionelle og udviklingshæmmede unge samt etnografiske interview med unge. På denne vis illustreres det typiske, der dog på ingen måde er et billede af virkeligheden.

De fire typer møder, der præsenteres, er essentielle i forhold til påstanden om, at resultaterne kan overføres generelt til andre fagområder, hvor der findes et asymmetrisk magtforhold, og ikke mindst til eget fagområde – det sygeplejefaglige.

Det konfronterende møde

Medarbejderen Anne kommer ind i stuen fra Bents værelse. Stående med en holdning, der viser, at hun er herre over situationen, fortæller hun i et roligt stemmeleje: „Bent er vred. Han er blevet nægtet penge og at gå til bowling, fordi han er udeblevet fra sit arbejde i dag“ – og videre: „I skal bare lade Bent være, for han bliver god igen“.

Anne forlader stuen, og i det samme høres en dør bliver knaldet i, hvilket forårsager, at det giver et gib i alle i stuen.

Bent kommer rasende ud fra sit værelse og skynder sig væk, mens de andre unge ser betuttede og afventende til. Der er optræk til ballade. Bent kommer tilbage og kaster Annes mobiltelefon på bordet, hvorefter han sætter sig i en lænestol. Han har snuppet telefonen. De unge ser med en blanding af vantro, beundring og overraskelse på Bent, der stadig er vred og opkørt.

Der er en utryk og afventende stemning blandt de unge. Et øjeblik efter kommer Anne roligt ind i stuen. Hun stiller sig ved siden af Bent, ser ned på ham og siger venligt, men bestemt og myndigt, mens hun rækker hånden frem: „Jeg vil gerne have min telefon, Bent“. Bent giver hende telefonen uden at se på hende.

Anne tilføjer stadig i en venlig og bestemt tone: „Og så vil jeg gerne have, at du fjerner den kop, du slog i stykker ude i gangarealet. Der er 50-årsføds-

selsdag i den anden ende af huset; der kommer snart gæster, så koppen skal ikke ligge og flyde“. Anne vender sig om og går. Bent rejser sig trægt og opgivende. Han følger slukøret efter.

Nogen tid senere kommer Bent tilbage. Han hamrer sin knytnæve direkte ind i en skabslåge, og hvid i ansigtet af smerte siger han: „Jeg skal nok få fat i de penge, jeg tager bare en kniv og brækker skabet med pengene op“.

Ovenstående eksempel viser en situation, hvor en ung udviklingshæmmet optræder aktivt og mobiliserer ressourcer til at gøre modstand mod den uretfærdighed, han oplever ved ikke at må gå til bowling og ikke at få sine penge udleveret. I denne situation kæmper han for en grundlæggende ret til selv at bestemme.

Det konfronterende møde er karakteriseret ved, at unge og professionelle har modsatrettede interesser. I det konfronterende møde er der grundlæggende værdier på spil hos såvel unge som professionelle. Det viser sig ved kraftig modstand og direkte konfrontation mellem parterne, hvor de unge indtager en offensiv rolle. Der sættes hårdt mod hårdt.

Der ses dog variationer i det konfronterende møde, hvor modstand og konfrontationer kan variere mellem:

- let modstand
- kraftig ordveksling
- voldsomme handlinger.

Der mobiliseres energi fra begge sider, hvilket viser sig i handlingerne, men også i kommunikationen, der fremstår tydelig, klar og uden misforståelser.

Eftersom der mobiliseres energi og ressourcer, er der i mødet grundlag for progression og forandring.

I de tilfælde, hvor der tages kraftige magtanvendelsesmidler i brug fra de professionelle side, sker der grov krænkelse og disciplinering af de unge. Her er der ikke grundlag for en relation, hvor man „får øje på den anden“.

Det flygtige møde

Det flygtige møde er karakteriseret ved en overfladisk, distancerende og ignorerende interaktion. Mødet er også præget af initiativ, der udvises af både unge og professionelle. Nedenstående eksempel viser, at initiativet især ligger hos de unge:

Medarbejderen Lise er på sin hurtige måde på vej gennem stuen. Kaj standser hende og spørger: „Skal vi ikke køre en tur i aften i det fine vejr?“ Lise ser forbløffet ud og siger: „Køre en tur? – Sådan en almindelig aften?“ „Ja“, siger Kaj og ser forventningsfuld ud, „køre en tur!“ Lise siger ikke mere og iler hurtigt videre. Kaj rejser sig stille og går ind på sit værelse.

Kort tid efter ved bordet ser Else på medarbejderen Lise med et glimt i øjet og spørger: „Skal vi ikke gå en tur i aften?“ Lise ser igen forbavset ud og siger: „Gå en tur i aften?“ Else svarer: „Ja, jeg har lyst til at gå en tur“. Lise vender sig mod Ole og snakker om noget andet. Else ser ned på sin tallerken.

Den beskrevne episode viser, at den unge har ønsker og behov og gør opmærksom på dem, tager initiativ, som bliver negligeret. Den professionelle udviser ligegyldighed og respektløshed. Den unge lades tilbage med opgiveness og uforrettet sag, resignerer og tilpasser sig situationen. De unge betragtes dermed ikke som individuelle individer med relevante ønsker og behov, men som objekter.

I det flygtige møde er der generelt manglende kommunikation, hvorfor parterne går fejl af hinanden. Den manglende kommunikation bevirker, at ressourcer og initiativer ikke udnyttes.

Professionelle er hele tiden i gang med noget og på vej til noget andet og er derfor ikke nærværende i forhold til de unges ønsker og behov. I den professionelle handlinger ses endvidere rationalitet og effektivitet.

I det flygtige møde er der ikke større værdimæssige uoverensstemmelser på spil. Det bevirker, at mødet har karakter af ligegyldighed og resignation hos begge parter. Der ses tre variationer af det flygtige møde:

1. Det flygtige hurtige møde, der bærer præg af hurtige, korte sekvenser.
2. Det flygtige længerevarende møde, der bærer præg af at være planlagt og at foregå af pligt og påtvungethed og på baggrund af sundhedspersonens initiativ. Der ses ingen relation.
3. Det flygtige fysiske møde, der bærer præg af hurtig fysisk kontakt med små slag og „holden om“. Der opnås herved kontakt, hvilket udløser glæde og et særligt fællesskab, og der skabes grundlag for en relation.

Det engagerede møde

Medarbejderen Mette sidder sammen med en gruppe unge ved sofabordet. En af de unge fortæller Mette om forskellige hændelser og gøremål. Bo sidder tæt ved siden af Mette og fortæller stolt om, at han solgte is ved sidste musikfestival. Mette lytter interesseret og er nærværende. Hun fortæller, at hun også var til stede ved festivalen, hvorefter de to diskuterer den gode musik.

Emma blander sig i samtalen og beretter glad, at hun også var til festival og sang sammen med sit band. De øvrige unge kommenterer Emmas gode sangstemme.

Eksemplet viser, at den professionelle lytter interesseret til den enkelte, som tages alvorligt, og der gives positive tilkendegivelser. Den professionelle viser situationsfornemmelse, idet hun er „til stede“ i situationen. De unge har det rart og hyggeligt og er trygge. De bliver bekræftet, og deres ressourcer kommer til syne.

Det engagerede møde er karakteriseret af værdighed, fællesskab, samhørighed og nærhed. Alle parter udviser engagement, interesse og vilje til, at mødet skal forløbe befordrende og rart. Mødet er også præget af ressourcer og energi hos både unge og professionelle, og der ses ikke værdimæssige konflikter.

Der foregår en ligeværdig kommunikation, og de unges selvrespekt styrkes, hvilket befordrer hjælpsomhed, samhørighed, dynamik og kreativitet.

I det engagerede møde er der et personligt engagement med gensidig tillid og tryghed, hvor relationen er tydelig.

Der ses to aspekter i det engagerede møde:

1. Det engagerede omsorgsfulde møde, der bærer præg af, at alle parter agerer ligeværdigt og med respekt for hinanden. Den professionelle handler og tager stilling ud fra en situationsbestemt refleksion.
2. Det engagerede distancerede møde, der bærer præg af, at de unge objektiviseres og fastholdes i klientrollen. De professionelle handler med en professionel vidensdistance ud fra faglige administrative regler.

Disse to møder er i deres væsen forskellige, men alligevel er der fælles træk, så de begge fremstår som engagerede møder med værdighed, og hvor der ikke forekommer krænkelser.

Det negligerende møde

Under middagen siger Else til alle omkring spisebordet: „Jeg er ked af, at Rie skal rejse. Jeg kommer til at savne hende. Jeg kommer til at græde, når jeg skal sige farvel“. Medarbejderen Rie, der er Elses kontaktperson, lytter, men siger ikke noget.

Else spørger Rie om, hvem der skal være hendes nye kontaktperson. Rie siger: „Det ved jeg ikke“.

Efter kort tid forsøger Else igen at henvende sig direkte til Rie, idet hun spørger: „Må jeg køre med dig, når du skal hente Trine nede i byen, så kan vi snakke. Trine har sagt, at jeg gerne må for hende“. Rie svarer noget undvigende: „Så skal det betragtes som din personlige tid“. Else ser meget bedende på Rie og foreslår ihærdigt, at den personlige tid kan flyttes til dagen efter, hvor de begge er til stede. Rie siger nu bestemt: „I morgen har jeg ikke tid“.

Efter kort tid forsøger Else atter at opnå kontakt med Rie. Hun siger: „Jeg skal have købt en gave til 10 kr. i morgen. Jeg ved, at du er god til at finde på små gaver, vil du hjælpe mig?“. Rie svarer kort: „Du kan da selv gå ned i supermarkedet i morgen“.

Ovenstående er et eksempel på det negligerende møde. Eksemplet viser, at den unge udviklingshæmmede konstant bliver negligeret og overhørt. Den tillid, den unge viser ved sin hengivenhed over for den professionelle, afvises. Det vil sige, at der opstår en direkte krænkelse. Ifølge Løgstrup er det elementære i omsorgsrelationen at vise tillid, at vove sig frem og at udlevere sig selv for at blive imødekommet (7-8). Den professionelle tager således ikke imod den etiske fordring om at tage vare på et andet menneske, der har behov for omsorg.

Eksemplet viser også, at den unge udviklingshæmmede skifter roller fra at være den opfindsomme til at være klæbende, irriterende og påtrængende for til sidst at være i en ydmygende og krænkende situation og tabe ansigt. Det kan forklares ud fra teorien om, at mennesket har et grundlæggende behov for at være elsket, ønsket og føle sig unikt og uundværligt (3).

Det negligerende møde er karakteriseret af overfladiskhed, og ved at den udviklingshæmmede unge igen og igen forsøger at komme i kontakt med den professionelle. Den professionelle overhører og bagatelliserer den unges egentlige budskab. Unge udleveres, krænkes, og deres tillid misbruges.

Det ses, at de unge har grundlæggende værdier og behov at kæmpe for. Mødet er præget af afhængighed og afmagt, men også af initiativ fra den unges side.

Der ses to aspekter i det negligerende møde:

1. I det negligerende afvisende møde er der direkte afvisning i ord og handling, hvorved de unges tillid misbruges. I mødet forekommer der indirekte magtanvendelse. Mødet er karakteriseret af overfladiskhed, tvetydighed og bagatellisering, men også af initiativ fra den unges side. Relationen er ikke til stede.
2. Det negligerende tvetydige møde, hvor der ligger en undertone af humor, som ikke opfattes af tilhørerne. Den professionelle kommer til at virke sarkastisk og bedrøvelig, og mødet bærer derved præg af afvisning, udlevering og nedlæthed. Kommunikationen er tvetydig.

Fælles træk i de fire møder

I de fire møder ses følgende fælles træk: afhængighed, initiativ og ressourcer.

Afhængighed er altid til stede i mødet pga. det asymmetriske forhold, men i disse møder, hvor udviklingshæmmede unge er underlagt såvel institutionens som professionelles værdier, er der tale om en yderlig afhængighed. Afhængigheden viser sig ved, at de unges færden, handlinger og kommunikation begrænses. De er endvidere afhængige af de professionelles evne og vilje til at indgå i netværksrelationer, hvor nærhed, tillid og fællesskab er nøglebegreber.

For professionelle er der også en vis afhængighed i mødet. Professionelle forventes at udføre et bestemt job, der er knyttet til samfundsmæssige værdier. De er dermed selv underlagt samfundets, institutionens og professionens egne værdier, regler og normer, som de forventes at videreføre til unge udviklingshæmmede – de er „magtens agenter“. Professionelle er derfor afhængige af, at unge underlægger sig gældende rammer, hvilket viser, at professionelle udfører deres job, som forventet.

Initiativ og ressourcer er til stede i alle møder hos både unge og professionelle. De unge udviser initiativ og ressourcer i varierende omfang og på forskellig vis. De gør oprør mod gældende værdier, regler og normer. De udviser kreativitet og opfindsomhed for at omgås reglerne, men også for at løse fælles opgaver, som det ses i det engagerede møde. De tager initiativ til aktiviteter og viser interesse og omsorg for hinanden og for de professionelle.

De professionelle viser initiativ og ressourcer i forbindelse med at håndhæve regler og normer. Der udvises myndighed, fasthed og handlekraft, og indimellem viser de sig parate til fysisk nærvær, omsorg og tillid.

Værdikonflikter

I interaktionen og relationen mellem de unge udviklingshæmmede og de professionelle er der forskellige værdier på spil i de fire møder.

Værdierne karakter er afgørende for, om der bliver kæmpet for dem, og om der opstår konflikter.

For de unge udviklingshæmmedes vedkommende vises især modstand, og der mobiliseres energi og ressourcer, når det drejer sig om grundlæggende værdier som civile rettigheder med ret til at bestemme over eget liv, og når der viser sig grundlæggende behov for kærlighed og medmenneskelige relationer.

Drejer det sig derimod om instrumentelle værdier, som ikke direkte berører den enkeltes personlighed, viser der sig ingen nævneværdig modstand eller energi, men resignation og apati (9).

For de professionelle vedkommende viser der sig især energi i forbindelse med at håndhæve og fastholde de samfundsmæssige og instrumentelle værdier og normer som styring, regulering og effektivitet.

Når det drejer sig om unges og den enkeltes civile rettigheder og selvbestemmelse, bruges det ikke megen energi for at fremme dem, hvorimod der ses ignorering og overhøring.

Der viser sig altså konflikt på områder, som gælder samfundsmæssige grundlæggende værdier, der drejer sig om retten til selvbestemmelse og respekten for den enkeltes integritet. Disse grundlæggende værdier er betydningsfulde, og det er dem, der bliver kæmpet for.

Værdikonflikter og magt i mødet

Magten er ikke kun af negativ og destruktiv karakter, men er et grundvilkår i samfundet og har sin berettigelse i forhold til at holde sammen på samfundet. I og med at de samfundsmæssige strukturer er internaliseret, bliver det lettere for individet at agere i det sociale fællesskab. Men når der er tale om værdikonflikter, kan vi konstatere, at magtanvendelse får negative konsekvenser, og når der er væsentlige værdikonflikter på spil, viser den sig i form af krænkelse.

De professionelle forsøger at socialisere unge

udviklingshæmmede til institutionelle rammer og kommer derved til at fungere som „magtens agenter“ (10-11).

De professionelle udsættes selv for magtens infiltration, i og med at de er bærere af de samfundsskabte og faglige værdier. De er en del af samfundsordenen, hvor samfundet former de typer individer, der er brug for.

Magt i det konkrete møde viser sig ikke i form af fysisk magtanvendelse, men derimod hovedsageligt som indirekte magt. Denne magt afspejler sig på forskellig vis i de enkelte møder. For eksempel ses indirekte magtanvendelse via det kommunikative, hvor overhøring, bagatellisering, sarkasme og tvetydighed er synlige tegn på disciplinering og krænkelse.

Andre tegn på indirekte magtanvendelse viser sig i form af social kontrol, hvorved betingelserne for ens valg og retten til selv at bestemme fjernes (12). Det ses her i form af misbrug af tillid, afvisning og udlevering med „tab af ansigt“ for de unge udviklingshæmmede.

Alle fire typer møder er præget af interaktion; der ses kontakt, kommunikation og samhandel, men hovedsageligt i det engagerede møde, der indeholder noget kvalitativt – nogle bindinger – og hvor der er et unik og særligt samspil, er der også tale om en relation.

Som det ses i de fire møder, har de værdikonflikter, der opstår, og den magtanvendelse, der finder sted, nogle alvorlige konsekvenser for omsorgsmotageren.

At arbejde med magt kræver først og fremmest:

- At de professionelle bliver bevidste om, at der foregår magtanvendelse, og forstår dens konsekvenser.
- At de professionelle har fokus på både interaktion og relation i mødet med omsorgsmotageren og forstår, at det ikke altid rækker med et samvær præget af interaktion. Der er situationer, hvor relationen er påkrævet.
- At professionelle gør sig klart, at de har et særligt ansvar for at skabe møder, hvor der tages hensyn til omsorgsmotagerens integritet og selvbestemmelsesret.

Derfor er det helt afgørende, at professionelle stiler bevidst mod en relation med omsorgsmottageren, hvor det handler om at forstå mødet og forholdet som et subjekt-subjektforhold, og hvor der er en gensidig påvirkning i modsætning til i et subjekt-objektforhold.

Man kan sige, at relationsarbejde handler om, at den professionelle til stadighed forholder sig fortolkende til omsorgstageren, sig selv og samfundet.

Synliggørelse af værdikonflikter og magtanvendelse kan skabe baggrund for ændringer, idet ikke kun sygeplejersker, men alle professionelle får mulighed for at se faget med nye øjne. Det kræver diskussioner og handling i forbindelse med professionstænkningen, fagets indhold, teorier og metoder. ■

Ældrechef, cand.scient.soc.

Sonja Møgelsvang

Sønderhald Kommune

Svalevej 11

Assentoft

DK-8900 Randers

sonjamogelsvang@sonderhald.dk

Sygeplejelærer, cand.scient.soc.

Annemarie Dalsgaard

Vendsyssel Sygeplejeskole

Bistrupvej 3

DK-9800 Hjørring

vs.ad@nja.dk

LITTERATUR

1. Kvale S. Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview. København: Hans Reitzels Forlag; 1999.
2. Kristiansen S, Krogstrup HK. Deltagende observation. København: Hans Reitzels Forlag; 1999.
3. Madsen B. Tæt på relationen. København: Nyt Nordisk Forlag; 1999.
4. Goffman E. Anstalt og menneske. Viborg: Jørgen Palludans Forlag; 2000.
5. Berger P, Luckman T. Den samfundsskabte virkelighed. København: Lindhardt og Ringhof; 1996.
6. Foucault M. Overvågning og straf. København: Rhodos; 1977.
7. Løgstrup KE. Den etiske fordring. København: Gyldendal; 1986.
8. Eriksen TR. Det professionelle omsorgs- og relationsarbejde i socialpædagogik og sygepleje. Tidsskr Socialpædagogik 1999; (3): 40-9.
9. Hulgård L. Værdiforandringer i velfærdsstaten. København: Forlaget Sociologi; 1997.
10. Foucault M. Galskabens historie. 2. udgave. København: Gyldendal; 1992.
11. Heede D. Det tomme menneske. Introduktion til Michel Foucault. København: Museum Tusulanums Forlag; 2000.
12. Sørensen TB. Sociologien i hverdagen. Århus: Forlaget Gestus; 1991.